

(क) लैंगिक समावेशीकरणका लागि भएका थप प्रयासहरू खोजी गरी उल्लेख गर्नुहोस्

उत्तर: नेपालमा लैंगिक समावेशीकरणका लागि भएका प्रयासहरू निम्नानुसार छ :

- वि.सं. २०३८ मा महिला विकास शाखा स्थापना भयो - वि.सं. २०५२ मा महिला तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको
- स्थापना भयो हाल यस नाम महिला, बालबालिका, समाज कल्याण र ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय रहेको छ ।
- वि.सं. २०५७ मा महिला विकास विभाग स्थापना गरियो । • आ. व. २०५७/५८ मा ७५ औँटै जिल्लामा महिला विकास - कार्यालयहरू खोलियो ।
- निजामती सेवा, शिक्षक सेवा, सुरक्षा निकाय लगायतका सेवामा समावेशी प्रतिस्पर्धाका लागि छुट्याइएका कोटामध्ये ३३ प्रतिशत कोटा महिलाका लागि आरक्षण गरिएको छ । - महिलालाई निजामति सेवा, शिक्षक सेवा लगायतका सेवामा प्रवेश गर्न पुरुषले ३५ वर्ष नाघेपछि पाउँदैनन् भने महिला ४० वर्षको उमेरसम्म प्रतिस्पर्धामा सहभागी हुन पाउने नीतिगत
- प्रावधान लागू भएको छ । - विद्यालयमा छात्रा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ ।
- प्रहरी कार्यालयहरूमा महिलाको उजुरी सहजीकरण गर्नका
- लागि महिला ऐनको व्यवस्था गरिएको छ ।
- पैंत्रिक सम्पत्तिमा परिवारमा भएका छोरा र छोरीको समान हकको व्यवस्था भएको छ ।
- सभामुख र उपसभामुखमध्ये एकजना महिला हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(ख) नेपालमा लैंगिक समावेशीकरणका प्रयासहरूका कारण आएका परिवर्तनहरूको चर्चा गर्दै अबका दिनमा के के गर्नुपर्ला सुझाव दिनुहोस् ।

उत्तर: नेपालमा लैंगिक समावेशीकरणका प्रयासहरूका कारण आएका परिवर्तनहरू यसप्रकार छन् :

- प्रहरी कार्यालयहरूमा महिलाको उजुरी सहजीकरण भयो । -
- विद्यालयमा छात्रा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ
- राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति फरक समुदाय वा लिङ्गको हुनुपर्ने व्यवस्था भयो ।
- पैंत्रिक सम्पत्तिमा परिवारमा भएका छोरा र छोरीको समान हकको व्यवस्था भयो
- महिला विकास शाखाको स्थापना भयो
- महिला विकास विभागको स्थापना भयो ।
- विविध क्षेत्रमा आरक्षणको व्यवस्था भयो ।

(ग) लैंगिक समावेशीकरणको अवधारणा किन आवश्यक परेको हो ? कारण दिनुहोस् ।

उत्तर: महिला र पुरुष एक रथका दुई पाङ्ग्रा जस्तै हुन् यी मध्ये एक पक्ष कमजोर भएमा जीवनरूपी रथ चल्न सक्दैन । पौराणिक युगमा नारी र पुरुष बीचको विभेद खासै देखिदैन । त्यस बेला नारीलाई शतको स्रोतको रूपमा मानिन्थ्यो महिलाहरू पनि पुरुषसह समाजमा सशक्त रूपमा क्रियाशील हुन्थे महिलालाई कमजोर ठानेर घरभित्रै सीमित राखेर चलन बढ्न थाल्यो उनीहरूलाई घरधन्दा र बालबच्चाको स्याहार सुसारमा सीमित गरियो । महिलालाई पुरुषको अधिनमा राखेर यातना दिने, शोषण गर्ने, घरेलु हिंसाको सिकार बनाउने र समाजमा समेत कुनै अधिकार नदिने अवस्था आयो महिलालाई आवश्यकताभन्दा बढी नियन्त्रण गर्न थालियो । महिला भएकै कारण उनीहरूलाई शासकीय अधिकारहरूबाट समेत वञ्चित गरियो । यसबाट महिलाहरू शोषण, अन्याय, अत्याचार र उत्पीडनका सिकार भए । विश्वको आधा आकाश ढाक्ने महिलाहरू अर्को आधा जनसङ्ख्या भएका पुरुष पक्षबाट अन्यायमा पर्नु उचित थिएन । त्यसैले महिलाहरूले

यस विरुद्ध आवाज उठाउन थाले । त्यसपछि विस्तारै लैंगिक समावेशीकरणको सवाल उठ्न थाले । महिला सशक्तिकरण गर्ने र महिलाप्रति गरिने समतामूलक व्यवहारको सवालमा केन्द्रित हुन थाल्यो समान हकअधिकारहरू पुरुष र महिला निहित हुनुपर्छ भन्ने भावना जागृत हुँदा अन्त्यमा लैंगिक समावेशीकरणको अवधारणा आवश्यक पर्यो

(घ) लैंगिक समावेशीकरणका चरणहरू उल्लेख गर्दै महिला सशक्तिकरणका उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।

उत्तर: विकास प्रक्रियामा लैंगिक समावेशीकरणको उठान मुख्य गरी चार चरणमा भएको पाइन्छ । उक्त चरणहरू यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

- कल्याणकारी अवधारणा
- विकासमा महिला महिला र विकास
- लैंगिक र विकास

कल्याणकारी अवधारणा :- १९५० र ६० को दशमा महिला समावेशीताका लागि महिलाको हित हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ भन्ने अवधारणामा केही कामहरू भएका थिए यस अवधिको कार्यमा महिलाहरू घर बाहिर निस्कने वातावरण तयार भयो त्यसपछिका विकास कार्यहरूमा महिलाका लागि कल्याणकारी कार्यक्रमको खाँचो अनुभव गरेर विकासमा महिलाका विषयहरू समेटिन थाले

विकासमा महिला :- सन् १९७० को दशमा महिलाहरूलाई आर्थिक, सामाजिक परिवर्तनको प्रक्रियामा समावेश गर्न विकासमा महिला रणनीति अवलम्बन गरियो । विकासमा महिला सहभागिताको वृद्धि गरी महिलालाई विकासमुखी बनाउने रणनीति लिइएको थियो । यसका लागि महिलाहरूको आर्थिक उत्पादनशीलता बढाउने र उनीहरूको अवस्थामा सुधार ल्याउने खालका कार्यक्रम सञ्चालन गरियो । यस अन्तर्गत साक्षरता, परिवार स्वास्थ्य, घरायसी कार्य बोध घटाउने उपायको विकास एवम् प्रसार आय आर्जन जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरियो ।

महिला र विकास:- महिलाहरूको अवस्था तथा स्थितिमा समेत सुधार ल्याउनका लागि विकास प्रक्रियामा उनीहरूको संलग्नता आवश्यक ठानियो त्यसैले सन् १९८० को दशकमा महिला र विकासको रणनीति अवलम्बन गरियो । यस रणनीतिले विकासमा महिला साझेदारी वृद्धि गरी विकासलाई नै महिलामुखी बनाउने कुरामा जोड दिएको थियो ।

लैङ्गिकता र विकास :- सन् १९९० को दशमा लैङ्गिकता र विकास रणनीति अपनाइयो । यो रणनीति विकास प्रक्रियामा महिला र पुरुष बीचको सम्बन्धले कसरी प्रभाव पार्छ भन्नेमा केन्द्रित रहेको छ । महिला र पुरुषबीचको सामाजिक सम्बन्धको व्याख्या गर्दै महिला र पुरुषको संयुक्त प्रयासबाट मात्र महिलाको सशक्तिकरण र समावेशीकरण सम्भव हुन्छ भन्ने कुरामा जोड दिइएको छ । यसले सबै लिङ्गका व्यक्तिहरूको विकासमा जोड दिएको छ ।

महिला सशक्तिकरणका उपायहरू

महिलाको क्षमता बढाउनु सशक्तिकरण हो । महिला सशक्तिकरणलाई पाँच स्तरमा हेर्ने चलन छ । यो

कल्याणकारी तहबाट सुरु भएर नियन्त्रण तहसम्म पुग्छ । महिला सशक्तिकरणका उपायहरू यसप्रकार छन् :

- महिलाका हित हुने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
- सामाजिक कार्यमा महिलालाई नेतृत्वदायी भूमिकामा उभ्याउने
- विकासका हरेक क्षेत्रमा पुरुषसह अर्थपूर्ण सहभागी गराउने - - महिलाको विद्यमान अवस्था, अधिकार र आफूमाथि भएको अन्याय, अत्याचार, शोषण र हिंसाका बारेमा सचेतीकरण गराउने

(ङ) नेपालमा लैङ्गिक समावेशीकरणमा भएका प्रयासहरूको समीक्षा गर्नुहोस् ।

उत्तर: नेपालमा समावेशीकरणको अवधारणा अनुरूप विद्यमान लैङ्गिक विभेदहरूको अन्त्य गरी लैङ्गिक समानता कायम गर्न विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् लैङ्गिकतामा आधारित राजनीतिक, आर्थिक र सांस्कृतिक असमानता कम गरी लैङ्गिक समानता कायम गर्नका लागि राज्यस्तरबाट विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- वि.सं. २०३८ मा महिला विकास शाखा स्थापना भयो ।
- वि.सं. २०५२ मा महिला तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको स्थापना भयो हाल यस मन्त्रालयको नाम महिला, बालबालिका, समाज कल्याण र ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय रहेको छ ।
- वि.सं. २०५७ मा महिला विकास विभाग स्थापना गरियो ।
- आ. व. २०५७/५८ मा ७५ औटै जिल्लामा महिला विकास कार्यालयहरू खोलिए
- निजामती सेवा, शिक्षक सेवा, सुरक्षा निकाय लगायतका सेवामा समावेशी प्रतिस्पर्धाका लागि छुट्याइएका कोटामध्ये ३३ प्रतिशत कोटा महिलाका लागि आरक्षण गरिएको छ
- महिलालाई निजामती सेवा, शिक्षक सेवा लगायतका सेवामा प्रवेश गर्न पुरुषले ३५ वर्ष नाघेपछि पाउँदैनन् भने महिला ४० वर्षको उमेरसम्म प्रतिस्पर्धामा सहभागी हुन पाउने नीतिगत प्रावधान लागु भएको छ ।
- विद्यालयमा छात्रा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ
- प्रहरी कार्यालयहरूमा महिलाको उजुरी सहजीकरण गर्नका लागि महिला ऐनको व्यवस्था गरिएको छ ।
- पैंत्रिक सम्पत्तिमा परिवारमा भएका छोरा र छोरीको समान हकको व्यवस्था भएको छ
- सभामुख र उपसभामुखमध्ये एकजना महिला हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(छ) लैङ्गिक सवालका विषयमध्ये कुनै एक विषयमा अध्ययन गरी एक लेख तयार पार्नुहोस्

उत्तर: सार्थक विकास र लैङ्गिकता परिपूरक हुन् विकास सापेक्षित तर बहुआयामिक विषय हो । आर्थिक रूपले सम्पन्न, सामाजिक रूपले गतिशील, मानवीय रूपले सक्षम, मनोवैज्ञानिक दृष्टिकोणले सकारात्मक र दृढ अनि आत्मविश्वासी एवम् राजनीतिक दृष्टिकोणले सचेतना भएको अवस्था नै समग्रमा विकास हो, विकासलाई सर्वस्वीकार्य, दिगो, सारप्रभावी, न्यायोचित र सन्तुलित बनाउन लैङ्गिक मूल प्रवाहीकरण आवश्यक हुन्छ ।

लैङ्गिकता सामाजिक दृष्टिकोण हो । यौन नारीवादी सोच हो न त पुरुषवादी । यसले महिला र पुरुषको समान भूमिका सहभागिता एवं स्रोतमा पहुँच, निर्णय र सामाजिक, सांस्कृतिक एवम् राजनीतिक जीवनमा क्रियाशीलताको खोजी गर्छ । विकासको गति कार्यक्रम र विकासक्रम अनुरूप यसलाई विकासमा महिला, महिला र विकास एवं लैङ्गिक र विकासका रूपमा अघि बढाएको हो ।

नेपालका सन्दर्भमा संविधानको प्रस्तावनामै लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने उल्लेख गरिएको छ । आर्थिक समानता, समृद्धि, सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न, समानुपातिक, समावेशी सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माणको कुरा पनि त्यहाँ समेटिएको छ शान्ति समृद्धि, विकास र सुशासनको आकांक्षा पूरा गर्न आर्थिक, सामाजिक, न्यायिक, राजनीतिक एवं शैक्षिक गतिविधिहरूलाई लैङ्गिक भूमिकाबाट विश्लेषण गरिनु जरुरी छ ।

सरकारले विनियोजित गर्ने लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटको हिस्सा २५ प्रतिशत छ आधारभूत तहमा अध्यापन गर्ने महिला शिक्षकको अनुपात ३५ प्रतिशत भन्दा माथि छ ।

यसैगरी लैङ्गिक समानतामा समस्याको कुरा गर्दा अशिक्षा हानिकारक अभ्यास, परम्परागत मूल्य मान्यता र प्रथा, परम्परा, घरेलु, यौनजन्य र लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा प्रमुख समस्या हो ।

लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणका लागि तीनै तहका सरकारले क्षेत्रगत नीति, कानून र कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्छ । लैङ्गिक हिसाबले संवेदनशील सार्वजनिक निकाय, लैङ्गिक आचारसंहिता, लैङ्गिक सम्पर्क विन्दु एवं लैङ्गिक बजेट मार्फत् राज्यका सबै तहमा लैङ्गिक विकासलाई संस्थागत गर्नु पर्छ लैङ्गिक हिंसाको समूह अन्त्य गर्न मूल कारणमा लगानी एवं निरोधात्मक, प्रवर्धनात्मक र उपचारात्मक पद्धतिको विकास गर्नुपर्छ ।

If you have any suggestions or feedback you can send us an mail at Nepalnotes@gmail.com.

You can also find us on different social media platforms like Facebook, Instagram, Twitter, YouTube etc.